

STEIGIAMOJO SEIMO DARBAI ŠVIETIMO SRITYJE: LŪKESČIAI IR PROBLEMOS

DR. AUDRONĖ VEILENTIENĖ

*Kauno technologijos universitetas
Kaunas University of Technology
K. Donelaičio g. 73, LT-44029 Kaunas
El. paštas audrone.veilentiene@ktu.lt*

Santrauka

Straipsnyje analizuojami Steigiamojo Seimo darbai švietimo srityje. Svarbiausi Steigiamojo Seimo priimti įstatymai šioje srityje buvo Lietuvos universiteto statutas ir Pradžios mokyklų įstatymas. Be to, Lietuvos Respublikos Konstitucijoje buvo įteisintas privalomas pradinis išsilavinimas ir privalomas tikybos mokymas. Straipsnyje atskleidžiamos frakcijų ir kai kurių Seimo narių ideologinės nuostatos švietimo klausimais. Valdantysis Krikščionių demokratų blokas siekė įtvirtinti savo ideologines nuostatas, kurioms pritarė dauguma Lietuvos gyventojų, Liaudininkų ir Socialdemokratų frakcijų priešiškas nusistatymas dėl religijos trukdė supaprastinti Krikščionių demokratų bloko siekius ir eiti į kompromisus.

Reikšminiai žodžiai: Seimas; frakcija; universitetas; statutas; mokykla; švietimas; įstatymo projektas.

Įvadas

Steigiamajame Seime daugumą turėjusį Krikščionių demokratų bloką ir Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partijos ir Lietuvos valstiečių sąjungos bloką vienijo artimas požiūris į Lietuvai iškilusias

politines ir žemės reformos problemas, tačiau juos skyrė didžiuliai ideologiniai nesutarimai, ypač dėl Bažnyčios ir dvasininkijos statuso šalyje, tikybos dėstymo mokykloje. Sudarydami koaliciją ir formuodami Ministrų kabinetą krikščionys demokratai padarė kairiesiems nuolaidų: sutiko pripažinti civilinę gimimų, mirimų ir vedybų registraciją, neskelbti nė vienos tikybos valstybine, neversti mokyklose lankyti tikybos pamokas tų mokinių, kurių tėvai to nenorėjo, ir kita.¹ Tikėjimo ir Bažnyčios klausimai buvo aplenkti ir Laikinojoje Konstitucijoje. Kol Lietuvos nepriklausomybei grėsė pavojus, prieštaravimus tarp koalicijos partnerių buvo bandoma užglaistyti, tačiau praėjus išoriniam pavojui priešprieša labai sustiprėjo. 1921 m. rudenį, pradėjus Seime svarstyti Konstitucijos, Žemės reformos, Universiteto statuto ir Pradinių mokyklų įstatymų projektus, koalicija pradėjo griūti. Liaudininkai manė, kad Bažnyčia turi būti atskirta nuo valstybės, dvasininkams atlyginimas neturi būti mokamas iš valstybės iždo, kad nereikia bažnyčioms ir vienuolynams grąžinti XIX a. caro valdžios nusavintų žemių, kad Lietuvos universitetui nereikalingas Teologijos fakultetas, o tikybos pamokos mokyklose neturi būti privalomos. Jų pozicijai pritarė ir Lietuvos socialdemokratų partijos frakcija Seime, tačiau daugumą Seime turėję krikščionys demokratai negalėjo nepaisyti 90 procentų šalies gyventojų nuomonės. Visus su švietimu susijusius projektus, kuriuos parengdavo Švietimo ministerija, pirmiausia apsvarstydavo Steigiamojo Seimo Švietimo komisija, kurios pirmininkas buvo Krikščionių demokratų bloko atstovas Kazimieras Jokantas, nariai – krikščionys demokratai kunigas Antanas Šmulskštys ir Magdalena Galdikienė, Valstiečių liaudininkų bloko atstovai – Antanas Tamošaitis ir Kazys Kupčiūnas, Socialdemokratų frakcijos atstovas Antanas Purėnas ir Žydų frakcijos atstovas Maksas Soloveičikas. Komisija gerokai pakeisdavo gautą įstatymo projektą ir Seimo plenumo posėdžiuose kildavo

¹ Truska, L. Steigiamasis Seimas ir jo vieta naujųjų laikų Lietuvos istorijoje. *Lietuvos steigiamojo seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2006, p. 37.

nemažai diskusijų. Svarbiausi Steigiamojo Seimo priimti įstatymai švietimo srityje yra Lietuvos universiteto statutas ir Pradžios mokyklų įstatymas. Taip pat Steigiamasis Seimas priėmė Žemesniųjų žemės ūkio mokyklų įstatymą ir Namų, ūkio ir ruošos mokyklos įstatymą², svarstė, tačiau nespėjo priimti Susisiekimo technikos mokyklos įstatymo, Švietimo ministerijos muzikos mokyklos įstatymo ir Bendrojo lavinimo mokyklų įstatymo. 1922 m. rugpjūčio 1 d. priimtoje Konstitucijoje, IX skyriuje, buvo įteisintas privalomas nemokamas pradžios mokslas visiems 7–14 metų vaikams. Šio straipsnio tyrimo objektas – svarbiausių su švietimu susijusių įstatymų projektų bei Konstitucijos straipsnių svarstymas ir priėmimas Steigiamajame Seime, frakcijų ir atskirų Seimo narių požiūris į švietimą.

Istoriografija: Steigiamojo Seimo darbai švietimo srityje nei tarpukariu, nei sovietų okupacijos metais nebuvo plačiau analizuojami. Apie pradines mokyklas tarpukariu rašė Jonas Vokietaitis³ ir Petras Papečkys⁴, tačiau jų straipsniuose įstatymo priėmimas plačiau nebuvo analizuojamas. Sovietų okupacijos metais švietimo politiką parlamentiniu laikotarpiu istorikai vertino neigiamai, vadino ją „antiliaudine“ ir „antinacionaline“ klerikalų politika⁵.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, atsirado palankios galimybės Lietuvos istorijos, o kartu ir švietimo istorijos tyrinėjimams. Bendrojo lavinimo vidurinės mokyklos teisinę kūrybą savo monografijoje

² 1922 m. birželio 16 d., I sesijos 213 posėdis. *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1920–1922; 1922 m. spalio 6 d., I sesijos 257 posėdis. *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1920–1922.

³ Vokietaitis, J. Pradžios mokslo plitimo 10 metų (1918–1928) apžvalga. *Pirmasis Nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis, 1918–1928*. Kaunas: Šviesa, 1990, p. 308–313.

⁴ Papečkys, P. Mūsų laimėjimai švietimo dirvoje. *Lietuva 1918–1938*. Kaunas: Šviesa, 1990, p. 267–289.

⁵ Gricevičiūtė, J. *Antiliaudinė krikščionių demokratų partijos politika Lietuvoje (1920–1926 m.)*. Vilnius, 1953; Jurkūnas, J.; Levinauskas, D. *Antinacionalinė lietuviškųjų klerikalų politika*. Vilnius, 1955.

analizavo Saulius Kaubrys⁶, kultūrinės autonomijos santykį su katalikiško švietimo sistema nagrinėjo Dangiras Mačiulis⁷, Universiteto statutų raidą tarpukariu aukštojo mokslo istorijai skirtoje monografijoje analizavo Česlovas Mančinskas⁸.

Straipsnio tikslas: išanalizuoti Steigiamojo Seimo darbus švietimo srityje, palyginti partijų nuostatas švietimo klausimais.

Chronologinės ribos – 1920–1922 metai.

Tyrimo metodai: aprašomasis, analizės ir lyginamasis.

1. Nesutarimai dėl Lietuvos universiteto statuto

Lietuvos universiteto statuto projektas į Seimą pateko 1921 m. rugpjūčio 30 d. ir buvo perduotas Švietimo komisijai, tačiau tik gruodžio 7 d. pradėtas svarstyti Seimo plenumė⁹. Referentas K. Jokantas paaiškino, kad Universitetas Lietuvoje kuriamas pavėluotai dėl lėšų ir patalpų trūkumo. Tikėtasi, kad pagerėjus Lietuvos tarptautinei padėčiai atsiras daugiau lėšų mokslo ir kultūros įstaigoms, tačiau taip neatsitiko. K. Jokantas pareiškė, kad daugiau delsti negalima, nes Universiteto neturėjimas neigiamai atsiliepia ir Lietuvos užsienio politikai, juk naujai susikūrusios valstybės yra vertinamos ir pagal tai, ar turi aukštąją mokyklą¹⁰. Referentas tikėjosi, kad Seimas visais trim skaitymais Universiteto statutą priims iki šv. Kalėdų, o nuo Naujųjų metų bus galima atidaryti Universitetą.

⁶ Kaubrys, S. *Lietuvos mokykla 1918–1939 m.: galios gimtis*. Vilnius: VŠĮ „Statistikos tyrimai“, 2000.

⁷ Mačiulis, D. Kultūrinės autonomijos idėja ir katalikiško švietimo sistema tarpukario Lietuvoje (1918–1940 m.). *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*. Vilnius, 2011, t. 35.

⁸ Mančinskas, Č. *Aukštasis mokslas Lietuvoje 1918–1940 metais*. Vilnius, 1996.

⁹ 1921 m. gruodžio 7 d., I sesijos 147 posėdis. *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1920–1922.

¹⁰ *Ten pat*.

Socialdemokratų atstovas prof. Vincas Čepinskis paaiškino, kad Universiteto statutas buvo parengtas Aukštųjų kursų iniciatyva dar 1920 m. rudenį ir įteiktas Švietimo ministerijai, o iš ministerijos į Seimą pateko tik 1921 m. rudenį. Profesorius kritikavo statutą, kad, viena vertus, suteikiama plati autonomija ne tik Universitetui, bet ir atskiriems fakultetams, antra vertus, – autonomija varžoma, nes Teologijos fakultete profesoriai skiriami tik su episkopato sutikimu. Jis neprieštaravo, kad Universitete būtų Teologijos fakultetas, tačiau nenorėjo, kad Krikščioniškos filosofijos ir Pedagogikos skyriai būtų kitame – Filosofijos (arba Humanitarinių mokslų) fakultete. Jo nuomone, taip krikščionys demokratai nori „paimti savo globon“ socialinius mokslus, o paskui ir visą Universitetą paversti katalikišku.

Krikščionių demokratų atstovas kunigas A. Šmulkštys paaiškino, kad gavusi statuto projektą Seimo Švietimo komisija svarstė jį komisijos posėdžiuose 3 mėnesius 2 kartus per savaitę, nes norėjo gerai jį parengti. Pasak jo, krikščionių demokratų konferencija, vykusį rugsėjo 15 d., norėjo, kad kuo greičiau būtų įsteigtas Universitetas, tačiau visi numatyti fakultetai, o ne tik dalis jų. Taip pat jis pasisakė už Teologijos fakulteto įsteigimą ir Krikščionių filosofijos bei Pedagogikos katedras Humanitariniame fakultete. Jo nuomone, fakultetams taip pat turi būti suteikiama autonomija. Seimas vienbalsiai nusprendė, kad Universiteto statuto projektas tinkamas svarstyti Seimo plenumo.

Gruodžio 14 d. Steigiamasis Seimas svarstė Universiteto statutą antruoju skaitymu¹¹. Daugumos balsais A. Šmulkščio pataisa Humanitarinį fakultetą pavadinti Filosofijos fakultetu buvo priimta. Liaudininkas A. Tamošaitis priekaištavo, kad kuriamas Katalikų universitetas, nes tą rodo statute įrašyta Krikščionių filosofijos ir pedagogikos katedra. Tuomet A. Šmulkštys pasiūlė šalia įkurti Filosofijos ir pedagogikos katedrą. Jo siūlymui vėl pritarė Seimo dauguma. Taip pat neprieštarauta ir jo minčiai, kad profesorius skirtų ne Švietimo ministerijai, o

¹¹ 1922 m. gruodžio 14 d., I sesijos 150 posėdis. *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1920–1922.

Prezidentas. V. Čepinskis siūlė, kad daktaro laipsnis būtų pripažįstamas paprasčiau, A. Šmulskščio nuomone, tam reikalingi tam tikri egzaminai.

Didžiausių nesutarimų sukėlė noras įkurti Teologijos fakultetą, bet taip pat buvo diskutuojama ir dėl Agronomijos, arba Žemės ūkio, instituto steigimo. Seimo narys agronomas Jonas Kriščiūnas siūlė institutą įkurti prie Universiteto Gamtos fakulteto, o ne atskirai Dotnuvoje, kaip norėjo Žemės ūkio ministerija. Jo nuomone, geriau turėti vieną stiprią aukštąją mokyklą negu kelias silpnas, nes nėra tiek dėstytojų, o iš kitų valstybių geri specialistai į neturtingą Lietuvą nevažiuos¹².

1922 m. sausio 13 d. vykusiame Seimo posėdyje Socialistų liaudininkų ir Valstiečių sąjungos blokas atšaukė Ministrą Pirmininką Kazį Grinių iš Vyriausybės, nenorėdamas „nešti atsakomybės už krikščionių demokratų daugumos grynai partinę ir klerikalinę politiką“¹³. Antanas Smetona straipsnyje „Dėl naujojo ministerių kabineto“ rašė, kad liaudininkai, nutraukdami koaliciją, nori visą atsakomybę suversti ant Seimo daugumos pečių, o patys ruošiasi rinkimams¹⁴. Jo nuomone, vengdami atsakomybės už nevykusią užsienio politiką ir opesnius vidaus politikos klausimus, jie prisidengia kritikuodami švietimo ir tikybos reikalus.

Vasario 7 d. Universiteto statutas buvo svarstomas Seimo posėdyje trečiuoju skaitymu. Socialdemokratų frakcijos atstovas V. Čepinskis perskaitė savo frakcijos pareiškimą, kad ji nesutinka su Universiteto statutu, priimtu Seime antruoju skaitymu, nes jo pataisos pažeidžia Universiteto autonomiją. Frakcija, pripažindama Lietuvos katalikiškajai visuomenei teisę turėti Universitete Teologijos fakultetą, nesutinka, kad šio fakulteto katedros būtų steigiamos Filosofijos fakultete.

¹² Kriščiūnas, J. Ar yra reikalo steigti atskiras Agronomijos institutas? *Lietuva*. 1922, vasario 8 (Nr. 32), p. 2.

¹³ 1922 m. sausio 13 d., I sesijos 158 posėdis. *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1920–1922.

¹⁴ A. Sm. [A. Smetona]. Dėl naujojo ministerių kabineto. *Tėvynės balsas*. 1922, vasario 4–5 (Nr. 12), p. 1.

Taip pat frakcija mano, kad profesorius Universitetui gali skirti Švietimo ministerija, o ne Prezidentas. Anot socialdemokratų, statute turi būti įrašyti tik fakultetai ir skyriai, o katedrų skaičių pasirinkti palikta pačiam Universitetui. Švietimo ministerijai reikia suteikti teisę skirti personalą, kol Universitete susiformuos fakultetų tarybos. Jų manymu, fakulteto autonomijos esmė yra ta, kad vienas fakultetas neturi teisės kitam fakultetui primesti savo nuomonės. Kalbos pabaigoje V. Čepinskis pareiškė, kad frakcija nedalyvaus tolesnėse diskusijose, žinodama, kad į jos nuomonę nebus atsižvelgta, todėl palieka Universiteto statuto klausimą Krikščionių demokratų bloko atsakomybei¹⁵.

A. Šmulčščiui padėkojus socialdemokratams už mandagumą, kad jie sutiko palikti Teologijos fakultetą, Socialdemokratų frakcija triukšmingai atsistojo ir išėjo iš Seimo salės. Liaudininkų atstovas Vladas Lašas kaltino, kad statutas vienpusiškas, pažeidžiama Universiteto autonomija, kad daugiausia katedrų turi Teologijos fakultetas, o profesorius jam parinks episkopatas. Krikščionių demokratų blokui atmetus kairiųjų frakcijų pataisas, Socialistų liaudininkų frakcija taip pat išėjo iš Seimo posėdžio. Nelikus kvorumo, Seimo posėdis buvo nutrauktas. Universiteto statuto svarstymas buvo tęsiamas kitos dienos posėdyje, tačiau kairiosioms frakcijoms išėjus iš salės Seimo Pirmininkas Aleksandras Stulginskis pasiūlė šį klausimą atidėti kitam posėdžiui¹⁶.

Naująjį Ministrų kabinetą suformavo Ernestas Galvanauskas, švietimo ministru tapo Aukštųjų kursų lektorius Petras Juodakis. Siekdamas nuraminti Steigiamajame Seime ir visuomenėje kilusias aistras dėl Universiteto naujasis Ministrų kabinetas vasario 13 d. nutarė atidaryti Universitetą, tai yra nelaukti statuto patvirtinimo Seime, bet pasiremti 1918 m. gruodžio 5 d. Lietuvos Tarybos išleistu įstatymu ir Vilniaus

¹⁵ 1922 m. vasario 7 d., I sesijos 168 posėdis. *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1920–1922.

¹⁶ 1922 m. vasario 8 d., I sesijos 169 posėdis. *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1920–1922.

universiteto statutu¹⁷. 1922 m. vasario 16 d. Lietuvos universitetas buvo iškilmingai atidarytas.

Kovo 22 d. Universiteto statusas buvo pradėtas svarstyti trečiuoju skaitymu nuo pirmojo paragrafo. Numatyti tokie Universiteto fakultetai: Teologijos-filosofijos, Humanitarinių mokslų, Teisių, Matematikos-gamtos, Medicinos ir Technikos. Tačiau referentas K. Jokantas Švietimo komisijos vardu siūlė Teologijos-filosofijos fakulteto pavadinimą pakeisti į Katalikų fakultetą¹⁸. Tam griežtai prieštaravo Socialdemokratų frakcijos narys V. Čepinskis, jis teigė, kad pasaulyje nėra nė vieno universiteto, turinčio Katalikų fakultetą. Jis įžiūrėjo krikščionių demokratų slaptą norą padaryti visą Universitetą katalikišką ir pareiškė, kad Socialdemokratų frakcija su tuo nesutinka ir tokio statuto priėmimo procese nedalyvaus. Prof. V. Čepinskis siūlė fakultetą pavadinti Teologijos fakultetu, nes teologija yra labai platus mokslas. Mykolas Sleževičius Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partijos ir Lietuvos valstiečių sąjungos frakcijų vardu taip pat pareiškė, kad pavadinimas „Katalikų fakultetas“ yra nepriimtinas ir neleistinas, nes negalima iš mokslo įstaigos daryti „tikibinę įstaigą“. Kunigas Juozas Vailokaitis neslėpė, kad frakcijos susitarė, jog Universitete bus kuriamas vienas Teologijos-filosofijos fakultetas, o ne du, kaip buvo norima anksčiau. Jo nuomone, pavadinimas „Katalikų fakultetas“ turi platesnę prasmę, apima visus jam reikalingus mokslus ir leidžia suprasti, kad jame galės studijuoti ne tik kunigai, bet ir pasauliečiai, tarp jų – ir moterys, tačiau šis fakultetas bus tvarkomas pagal Bažnyčios kanonų teisę. Teologijos-filosofijos fakulteto pavadinimą taip pat parėmė švietimo ministras P. Juodakis.

Vis dėlto 43 balsais prieš 28 Seimas priėmė Teologijos-filosofijos fakulteto pavadinimą. Matematikos-gamtos fakultete numatyta įsteigti

¹⁷ Lietuvos Respublikos Prezidento įsakymas Nr. 3, 1922 02 27. *Lietuvos universiteto veikimo apyskaita, 1922 02 16–1924 06 15*. Kaunas, 1925, p. 3.

¹⁸ 1922 m. kovo 22 d., I sesijos 186 posėdis. *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1920–1922.

Matematikos, Fizikos, Chemijos, Biologijos ir Agronomijos skyrius; Medicinos fakultete – Veterinarijos, Farmacijos ir Odontologijos; Technikos fakultete – Statybos, Mechanikos, Chemijos ir Elektrotechnikos skyrius. Kitų fakultetų pavadinimai, skyriai ir katedros nesukėlė Seime didesnių diskusijų.

Kovo 24 d. Seimo posėdyje Universiteto statuto svarstymas vyko sklandžiai. Iš statuto buvo išbrauktas daug kairiųjų frakcijų priekaištų sulaukęs 26 paragrafas, kad Teologijos fakulteto profesoriai turi gauti episkopato sutikimą¹⁹. Daugiau diskusijų sukėlė klausimas, ar reikalingas viešas disertacijų gynimas, ar užteks tik parašyti disertaciją ir išlaikyti egzaminus. Vieni Seimo nariai tai laikė atgyvena, o V. Čepinskis tikino, kad viešas gynimas geriau įrodo mokslininko erudiciją negu egzaminai ir disertacijos parašymas. Seimo dauguma nutarė, kad viešo disertacijos gynimo nereikia. Taip pat buvo nubalsuota, kad Universitetas ir atskiri fakultetai turi teisę įgyti nekilnojamojo ir kilnojamojo turto.

Pirmajame Lietuvos universiteto statute buvo 56 paragrafai, suskirstyti į 8 skyrius: bendrieji dėsniai, fakultetai, mokslo personalas, fakultetų tarybos, Universiteto taryba, Universiteto klausytojai, diplomai ir mokslo laipsnis, turtas ir lėšos. Statutas suteikė Universitetui plačią autonomiją. Jame nebuvo nuostatų, kurios varžytų Universiteto veiklą, o nustatyti tik bendri veikimo principai, tačiau buvo numatytos konkrečios kiekvieno fakulteto katedros. Fakultetai galėjo steigti naujus skyrius ir katedras, tačiau panaikinti įrašytą statute neturėjo teisės. Teologijos-filosofijos fakultetą sudarė Teologijos, Filosofijos, Teisių ir Istorijos skyriai²⁰, tačiau iš statute numatytų 4 skyrių fakultete išaugo tik 2 – Teologijos ir Filosofijos. Statute neliko Socialinių mokslų fakulteto, o vietoj jo turėjo būti įsteigti Teisių ir Humanitarinių mokslų fakultetai. Iš pradžių jie skyrių neturėjo. Universiteto statuto priėmimo

¹⁹ 1922 m. kovo 24 d., I sesijos 187 posėdis. *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1920–1922.

²⁰ Universiteto statutas. *Výriausybės žinios*. 1922, balandžio 22 (Nr. 86), p. 1–2.

analizė rado, kad Seimo frakcijų nuomonės daugiausia išsiskyrė dėl Teologijos-filosofijos fakulteto įkūrimo, nevienodo autonomijos sąvokos supratimo ir net įvairių katedrų steigimo. Dėl Seimo frakcijų nesutariamų Lietuvos universitetas buvo atidarytas remiantis 1918 m. gruodžio 5 d. Lietuvos Tarybos išleistu įstatymu ir Vilniaus universiteto statutu, tačiau galiausiai kompromisas Seime buvo pasiektas – Krikščionių demokratų blokas nusileido kairiosioms frakcijoms dėl Teologijos-filosofijos fakulteto pavadinimo ir dėstytojų skyrimo, o kairiosios partijos – dėl Teologijos-filosofijos fakulteto steigimo.

2. Švietimo klausimai Konstitucijoje

Lietuvos Respublikos Konstitucijos projektą parengė 14 narių komisija: pirmininkas krikščionis demokratas Antanas Tumėnas, nariai – Krikščionių demokratų bloko atstovai Kazys Bizauskas, Zigmars Starkus, kunigas Justinas Staugaitis, kunigas Kazimieras Šaulys, Juozas Vailokaitis, Valstiečių liaudininkų bloko atstovai Kazys Grinius, Gabrielė Petkevičaitė, Mykolas Sleževičius ir Matas Untulis, Socialdemokratų – Vincas Čepinskis ir Kazys Venclauskis, Žydų frakcijos atstovas Maksas Soloveičikas ir Lenkų frakcijos narys Adolfas Grajevskis. Pastarasis mažai dalyvavo komisijos darbe, nes pasirašė 1921 m. birželio 19 d. Tautų Sąjungai išsiųstą memorandumą dėl lenkų persekiojimo Lietuvoje ir po Seime 1921 m. liepos 6 d. kilusio incidento nedalyvavo jo darbe, tačiau Seimo nario mandatą išsaugojo²¹.

Svarstant Konstituciją kairiųjų frakcijų atstovai griežtai pasisakė prieš tai, kad į Konstituciją būtų įrašytas privalomas tikybos dėstymas. 1922 m. liepos 1 d. svarstant Konstitucijos projektą trečiuoju skaitymu socialdemokratas V. Čepinskis aiškino, kad tikybos dėstymas yra

²¹ Stravinskienė, V.; Grajevskis, A. *Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2006, p. 155.

švietimo programos dalykas, todėl jo įrašyti į Konstituciją nereikia²². Jam pritarė liaudininkas M. Sleževičius, jis siūlė, kad tikyba būtų fakultatyvinis dalykas. Krikščionių demokratų bloko atstovai buvo priešingos nuomonės. Kunigas J. Staugaitis aiškino, kad jei šis klausimas rūpi 90 procentų Lietuvos piliečių, tai galima jį įrašyti į Konstituciją.

1922 m. liepos 21 d. trečiuoju skaitymu buvo svarstomas Konstitucijos IX skyrius, skirtas švietimo reikalams²³. Jame rašoma, kad mokyklas gali steigti valstybė, savivaldybės, visuomenės organizacijos ir atskiri asmenys, tačiau „visos mokyklos yra valstybės priežiūroje įstatymų nurodytose ribose“²⁴. Daugiausia ginčų sukėlė 89 paragrafas, įteisinantis privalomą religijos mokymą. Socialdemokratai ir liaudininkai siūlė įvesti fakultatyvinį tikybos mokymą, tačiau 42 balsais prieš 19 nubalsuota už privalomą religijos mokymą.

1922 m. liepos 26 d. tęsiant svarstymą dauguma balsavo už paragrafą, kuriame užfiksuota, kad pradžios mokslas yra privalomas, o valstybės ir savivaldybės mokyklose – ir nemokamas²⁵. Krikščionių demokratų lyderio Mykolo Krupavičiaus ir kunigų iniciatyva buvo įtrauktas naujas paragrafas, kuriame įrašyta, kad privačios konfesinės mokyklos, jei jos tenkina valstybinių mokyklų programų minimumą, gauna valstybės išdo paramą, atitinkančią mokinių ir piliečių, priklausančių tai tikybos organizacijai, skaičių. Taip pat buvo pateikta panaši kunigo A. Šmulskščio parengta redakcija. Pasiūlymas sulaukė liaudininkų V. Lašo, A. Tamošaičio, socialdemokratų K. Venclauskio ir V. Čepinskio, nepartinio Jurgio Žitinevičiaus ir kt. kritikos. Kairieji teigė, kad straipsniu norima padidinti religinių mokyklų skaičių ir kartu

²² 1922 m. liepos 1 d., I sesijos 218 posėdis. *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1920–1922.

²³ 1922 m. liepos 21 d., I sesijos 228 posėdis. *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1920–1922.

²⁴ Laučka, B. J. Keletas žvilgsnių į Lietuvos 1922 metų konstituciją: jos kilmė ir pagrindiniai principai. *Aidai*. 1985, Nr. 3, p. 133–147.

²⁵ 1922 m. liepos 26 d., I sesijos 230 posėdis. *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1920–1922.

išnaudoti valstybę. V. Čepinskio nuomone, šis straipsnis yra pavojingas „valstybės nepriklausomam egzistavimui“, nes tokios mokyklos ugdys žmones, nemokančius savarankiškai mąstyti. Už pasiūlymą pasisakė kunigai Jonas Steponavičius ir M. Krupavičius. Šis paragrafas, pasak M. Krupavičiaus, buvo siūlomas siekiant apginti daugumos piliečių katalikų teises. Gale posėdžio liaudininkai pareiškė, kad negali balsuoti už šį pasiūlymą ir paliko posėdžio salę. Už šį paragrafą buvo balsuojama 1922 m. liepos 27 d. 231-ame Seimo posėdyje²⁶. Jo pradžioje buvo užsiregistravęs 91 Seimo narys, tačiau po pertraukos, kai reikėjo balsuoti už 90 paragrafą, salėje buvo tik 58 nariai. Seimo Pirmininkas A. Stulginskis pranešė, kad M. Krupavičius savo pataisą atsiėmė. Dauguma balsavo už A. Šmulksčio redaguoto paragrafo priėmimą.

1922 m. rugpjūčio 1 d. Steigiamajame Seime buvo priimta Lietuvos Respublikos Konstitucija. Už Konstituciją balsavo 59 Seimo nariai – Krikščionių demokratų blokas, Žydų frakcija ir nepartinis J. Žitinevičius. Prieš balsavo nepartinis Kazys Zubauskas, o Valstiečių liaudininkų blokas ir Socialdemokratų frakcija balsavime nedalyvavo²⁷. Po balsavimo Seimui giedant himną, Socialdemokratų frakcija išėjo iš posėdžių salės. Prieš balsavimą M. Sleževičius pasakė, kad Valstiečių liaudininkų blokas negali balsuoti už Konstituciją, kadangi ji įteisina dideles galias turinčią Prezidento instituciją, nepanaikina cenzūros ir įveda priverstinį tikybos mokymą, todėl visą atsakomybę už ją turi prisiimti Krikščionių demokratų blokas. Socialdemokratų frakcijos nuostatas dėl Konstitucijos išdėstė Steponas Kairys, Vladas Požėla ir K. Venclauskis, jie teigė, kad frakcija nedalyvaus balsavime dėl Konstitucijos, nes joje Prezidentas turi daugiau galių negu kitose valstybėse karalius, Bažnyčia neatskirta nuo valstybės, o mokykla nuo Bažnyčios, tautinėms mažumoms nesuteikiama teisė kalbėti sava kalba viešajame

²⁶ 1922 m. liepos 27 d., I sesijos 231 posėdis. *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1920–1922.

²⁷ 1922 m. rugpjūčio 1 d., I sesijos 234 posėdis. *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1920–1922.

ir valstybės gyvenime, darbininkams nesuteikiama teisė streikuoti, įteisinama reguliari kariuomenė, nors socialdemokratai siūlė apginkluoti visus piliečius, o Konstitucija įtvirtina krikščionių demokratų valdymą.

Galima pritarti istorikui D. Mačiuliui, kuris rašė, kad 1922 m. Lietuvos Konstitucija įteisino privilegijuotą konfesinių mokyklų padėtį, palyginti su kitomis mokyklomis. Tai padaryta konstituciškai įtvirtinant privačių konfesinių mokyklų, tenkinančių įstatymiškai numatytą mokymo programos minimumą, teisę iš valstybės išdo švietimo reikalams gauti tokią biudžeto dalį, „kuri atitinka oficialiai priklausančių tai tikybinei organizacijai, kurios mokslu tos mokyklos vedamos, Lietuvos piliečių ir mokinių skaičiui“²⁸.

Steigiamajame Seime daugumą sudariusiems krikščionims demokratams buvo svarbu, kad jaunimas būtų ugdomas katalikiška dvasia, todėl Konstitucijoje jie įtvirtino privalomą tikybos mokymą. Kairiosios partijos atkakliai gynė savo ideologines nuostatas, norėdamos atskirti valstybę nuo Bažnyčios ir Bažnyčių nuo mokyklos, nors jų idėjoms nepritarė dauguma Lietuvos piliečių. Siekdami, kad nebūtų priimami jų ideologijai priešingi įstatymai, kairieji Seimo posėdžiuose elgėsi destruktiviai: nesilaikė reglamento, per balsavimus išeidavo iš posėdžių salės, tačiau krikščionims demokratams pakakdavo savo bloko atstovų balsų.

3. Pradžios mokyklų įstatymo svarstymas ir priėmimas

1919 m. Lietuvoje veikė 1036 pradžios mokyklos²⁹. Pradžios mokyklų įstatymas Steigiamajame Seime pradėtas svarstyti 1921 m.

²⁸ Mačiulis, D. Kultūrinės autonomijos idėja ir katalikiško švietimo sistema tarpukario Lietuvoje (1918–1940 m.). *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*. Vilnius, 2011, t. 35, p. 81.

²⁹ Vokietaitis, J. Pradžios mokslo plitimo 10 metų (1918–1928) apžvalga. *Pirmasis Nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis, 1918–1928*. Kaunas: Šviesa, 1990, p. 314.

balandžio 5 d. posėdyje. Referuodamas šį įstatymo projektą K. Jokantas pripažino, kad komisijoje kilo daug ginčų dėl pradžios mokyklų santykio su valstybe, dėstomųjų dalykų, ypač dėl tikybos dėstymo, valsčių švietimo komisijų ir baigiamųjų egzaminų³⁰. Vis dėlto komisija nutarė, kad tikyba turi būti privaloma, tačiau, jei tėvai parašys prašymą, kad jų vaikai nebūtų mokomi tikybos, mokiniai nuo šių pamokų bus atleisti.

Švietimo ministras K. Bizauskas paaiškino, kad Švietimo ministerija sutinka su komisijos pataisomis, nes pradžios mokyklos veikia jau treji metai, tačiau jų veikla nėra reglamentuota įstatymo, todėl kartais kyla nesusipratimų su savivaldybėmis, kurios, pavyzdžiui, atsisako ap rūpinti jų teritorijoje esančias pradžios mokyklas kuru, nes nėra tokio įstatymo. Vis dėlto švietimo ministras pasisakė už tai, kad privačiose mokyklose būtų mokama už mokslą, nes ne visos visuomeninės organizacijos ar privatūs asmenys turi pakankamai lėšų joms išlaikyti.

Socialistų liaudininkų ir Valstiečių sąjungos frakcijų atstovas K. Kupčiūnas, socialdemokratų atstovas V. Čepinskis buvo griežtai nusistatę prieš tikybos dėstymą pradžios mokyklose, vadino tai grįžimu į viduramžius ir reikalavo atskirti tikyba nuo mokyklos. Krikščionių demokratų bloko atstovas kunigas Jonas Stankevičius pareiškė, kad neverta ginčytis dėl atskirų dalykų dėstymo, nes, jo manymu, svarbiausia, kad mokyklų programos būtų sudarytos taip, kad jose būtų pabrėžiama valstybės idėja. Lenkų frakcijos atstovo Bronislovo Liauso aiškinimu, nedemokratiška, kad steigiant privačias mokyklas reikia Švietimo ministerijos leidimo.

Diskusijos dėl Pradžios mokyklų įstatymo projekto buvo tęsiamos 1921 m. balandžio 8 d. Seimo posėdyje. Krikščionių demokratų atstovas J. Staugaitis, kalbėdamas savo vardu, aiškino, kad jeigu tėvai reikalauja, mokykloje turi būti dėstoma tikyba, taip pat jis pasisakė už

³⁰ 1921 m. balandžio 5 d., I sesijos 77 posėdis. *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1920–1922.

valstybės pagalbą privačioms mokykloms³¹. Jo partijos narys Vytautas Bičiūnas tvirtino, kad norėdami pašalinti tikybą iš mokyklų kairieji siekia paskleisti savo socialistines pažiūras. Jo teigimu, lietuvių tauta yra katalikiška tauta, ir „netikybines mokyklas“ steigimas būtų nusižengimas lietuvių tautai, nes niekas nežino, kur nuves socializmas. V. Bičiūnas pritarė tikybos dėstymui mokyklose ir oponuodamas kairiesiems sakė, kad jie, išmesdami tikybą iš mokyklos, nori prievarta įvesti kitą tikėjimą, tačiau, jo nuomone, tauta priešinsis ir neleis to padaryti. Nепartinis J. Žitinevičius siūlė tikybos mokymą padaryti pasirinkamuoju dalyku. Privalomą tikybos dėstymą rėmė krikščionys demokratai Stasys Tijūnaitis ir Kazys Ambrozaitis, taip pat Lenkų frakcijos atstovas B. Liausas.

Balandžio 12 d. diskusijose dėl įstatymo projekto vėl pagrindinę vietą užėmė tikybos dėstymas³². Prieš tikybos dėstymą vėl kalbėjo socialdemokratas V. Čepinskis, jam oponavo krikščionys demokratai Antanas Simanuskas, J. Staugaitis, A. Šmulškštys. Dauguma Seimo narių Z. Starkaus siūlymu nubalsavo už tai, kad įstatymo projekto pagrindu būtų imamas Ministrų kabineto parengtas projektas. Antruoju skaitymu įstatymas buvo priimtas 1921 m. spalio 4 dieną. Pusantrų metų projektas buvo svarstomas komisijose ir tik 1922 m. spalio 6 d. paskutiniame 257-ame posėdyje Steigiamasis Seimas priėmė Pradžios mokyklų įstatymą.

Kairiosios frakcijos prieštaravo įstatymo priėmimui. Socialdemokratas V. Čepinskis siūlė atidėti įstatymo svarstymą, nes Seimo nariai nespėjo į jį įsigilinti. Liaudininkas A. Tamošaitis kritikavo, kad įstatyme įtvirtinta neribota tėvų komiteto valdžia suteikia dvasininkams teisę kontroliuoti mokytojus, socialdemokratas Jeronimas Plečkaitis aiškino, kad įstatymas nepriimtinas Socialdemokratų frakcijai, nes

³¹ 1921 m. balandžio 8 d., I sesijos 78 posėdis. *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1920–1922.

³² 1921 m. balandžio 12 d., I sesijos 79 posėdis. *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1920–1922.

leidžia Bažnyčiai kištis į mokyklos reikalus³³. Pradėjus svarstyti 9 paragrafą, kuris įteisino privalomą tikybos mokymą, vėl kilo didžiulis kairiųjų frakcijų pasipriešinimas. Liaudininkas K. Kupčiūnas aiškino, kad straipsnis yra antikonstitucinis, ir kaltino Krikščionių demokratų bloką, jog jie mokyklas nori paversti savo agitacijos įrankiu. Liaudininkai M. Sleževičius ir V. Lašas tvirtino, kad šio įstatymo negalima svarstyti, nes Bendrosios teisės komisijos pataisos pateiktos tik prieš posėdį, o ne kaip reikalauja statutas – prieš 48 valandas. Jiems pritarė socialdemokratas Kipras Bielinis.

Steigiamojo Seimo Pirmininkas A. Stulginskis paaiškino, kad pagal nusistovėjusią praktiką tik Seimo nariai, norintys pateikti įstatymo pataisas, turi jas pateikti prezidiumui likus 48 valandoms iki svarstymo, o kitiems Seimo nariams užtenka gauti pataisas prieš posėdį. Kairiųjų frakcijai pakėlus didelį triukšmą, Steigiamojo Seimo Pirmininkas turėjo paskelbti pertrauką, kad nurimtų aistros. Po pertraukos Seimo Pirmininkas A. Stulginskis, turbūt pasitaręs su Krikščionių demokratų bloko atstovais teisininkais, vis dėlto sutiko, kad Bendrosios teisės komisijos pastabos parašytos per vėlai, ir pasiūlė plenumui balsuoti, ar grąžinti projektą komisijai. Daugumai nubalsavus, kad projekto grąžinti nereikia, Seimo Pirmininkas pareiškė, kad naujos Bendrosios teisės komisijos pataisos nebus teikiamos balsavimui. Tai buvo kairiosioms frakcijoms netikėtas ėjimas, nes kai kurioms naujoms pataisoms jos vis dėlto pritarė. M. Sleževičius ir A. Tamošaitis vėl apkaltino A. Stulginskį Seimo statuto laužymu. Kilus triukšmui, Seimo Pirmininkas turėjo nutraukti posėdį ir skelbti pertrauką.

Tęsiant svarstymą vėl aktyviausi kalbėtojai buvo liaudininkai A. Tamošaitis ir K. Kupčiūnas, jie kalbėjo svarstant kiekvieną paragrafą. A. Tamošaitis aiškino, kad nereikia baigiamųjų egzaminų, kad negalima skirti mokytojų, neturinčių mokslo cenzo. K. Kupčiūno teigimu, mokytojai buvo persekiojami dėl savo pažiūrų. Apsvarsčius visus

³³ 1922 m. spalio 6 d., I sesijos 257 posėdis. *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1920–1922.

paragrafus, kai reikėjo balsuoti už visą įstatymą, liaudininkų lyderis M. Sleževičius pasakė: kadangi įstatymas svarstomas negirdėtu būdu, Seimo daugumai nepanorėjus svarstyti komisijų pataisų, krikščionims demokratams norint užsitikrinti galimybę paversti mokyklas savo politikos įrankiu, Valstiečių liaudininkų blokas pareiškia, kad tokio įstatymo svarstyme jie negali dalyvauti, ir išeina iš salės. K. Ambrozaitis paaiškino, kad šis įstatymas buvo vilkinamas dėl socialistų obstrukcijos ir pagaliau priėjo prie galutinės stadijos, todėl krikščionys demokratai balsuos už šį įstatymą. Seimo Pirmininkas paskelbė balsavimą, pasirodė, kad prieš įstatymą nebalsavo niekas.

Įstatyme patvirtinta visiems mokyklinio amžiaus vaikams privaloma ketverių metų pradžios mokykla. Numatyta, kad pradžios mokykla steigiama ne mažesniai kaip 500 gyventojų skaičiui. Vienam mokytoju skiriama nuo 32 iki 60 mokinių. Pradžios mokyklą privalo lankyti visi 7–14 metų vaikai. Tikybos dėstymas privalomas, Švietimo ministerijos ir savivaldybių mokyklose mokslas yra nemokamas. Pradžios mokyklų mokytojų vaikams suteikiama teisė nemokamai mokytis visose aukštesniosiose valstybinėse ar savivaldybių mokyklose.

Išvados

1. Svarbiausi Steigiamojo Seimo darbai švietimo srityje buvo Lietuvos universiteto statusas, Pradžios mokyklų įstatymas ir Konstitucijoje švietimo reikalams skirtas IX skyrius, kuris įteisino privalomą pradžios mokslą.

2. Įstatymuose, susijusiuose su švietimu, didžiausios Steigiamojo Seimo frakcijos stengėsi įtvirtinti savo ideologines nuostatas, tačiau tai pavyko padaryti absoliučią balsų daugumą turėjusiam Krikščionių demokratų blokui, kurio nuostatos atitiko daugumos Lietuvos piliečių siekius.

3. Kairiosios Seimo frakcijos, siekusios Bažnyčios atskyrimo nuo valstybės ir mokyklos atskyrimo nuo Bažnyčios, nepaisydamos to, kad

jų idėjoms nepritaria dauguma Lietuvos piliečių, atkakliai bandė įtvirtinti jas įstatymuose ir Konstitucijoje, o nepasisekus visaip trukdė Seimo darbą, todėl šie svarbūs įstatymai buvo priimti pavėluotai.

THE WORK OF THE CONSTITUENT SEIMAS IN THE FIELD OF EDUCATION: EXPECTATIONS AND PROBLEMS

AUDRONĖ VEILENTIENĖ

Summary

Keywords: Seimas; fraction; university; Statute; school; education; draft law.

The article deals with the activities of the Constituent Seimas in the area of education. The main laws on education adopted by the Seimas were the Statute of the University of Lithuania and the Law on Primary Schools. In addition, obligatory primary education and obligatory teaching of religion were introduced in the Lithuanian Constitution. The article also reveals some ideological viewpoints of the Seimas' fractions and of some individual members of the Seimas on education. The ruling block of Christian Democrats, having the approval of the majority

of Lithuanian people, sought to establish their ideological viewpoints, however, hostile attitude of Peasants and Populist block and Social Democrats towards religion blocked the ideas of Christian Democrats and going to trade-offs. The greatest controversy was caused due to the establishment of Theology Faculty in the University of Lithuania and obligatory teaching of religion in primary schools. Some Lithuanian political parties failed to understand the expectations of believers who represented about 90% of Lithuania's population.

Įteikta 2017 m. spalio 4 d.